

Herkül Millas'ın 'İnsan Hakları, Eğitim ve Ders Kitapları Araştırmaları Uluslararası Sempozyumu – II'deki konuşmasıdır (İstanbul, 29–30 Kasım 2008).

Yunanistan'da Okul Kitapları ve Milliliğin Türü

Yunanistan okul kitaplarının geçmişi

Yunanistan'daki okul kitaplarının tarihi Yunan ulus devletinin başlattığı merkezi eğitim uygulamasıyla başlar (1830). Bu konuda değerli ve kapsamlı araştırmalar vardır. Örneğin Eleni Fournaraki 1987'de ve Christina Koulouri 1988'de bu konuda birer çalışma yayınlamışlardır. [1] Bu çalışmalardan da anlaşıldığı gibi yeni devlet eğitimin öncüsü konumuna gelmiştir. Bütün inisiyatifler artık ondan kaynaklanmaktadır. Önceliği ise toplum içinde teksesliliği, tekörnek vatandaşlar yetiştirmek olmuştur. O zamanın terminolojisi ile söylendiğinde amaç yeni kuşaklar içinde yeni ve milli bir 'bilinç' ve 'kimlik' oluşturmaktır. Bu amacın en belirgin şahidi de o zamanın okul kitaplarıdır.

Bu okul kitaplarında egemen olan anlayış, bu yeni ulus devletinin kuruluş süresinde yer almış olan ideolojik çatışmaların sonunda galip çıkan kesimin seslendirdiği milliyetçi dünya görüşüdür. Yunan ve Ortodoks Hıristiyan olmayan farklı etnik kimlik ya da din sahibi kimseler, ister komşu ülke vatandaşları, ister ülke içinde yaşıyor olsunlar Öteki sayılmışlardır. Bu Ötekiler ise olumsuz, ya da en azından 'bize' oranla olumsuz da sayılmışlardır. Dokuz yıl sürmüş olan kanlı bağımsızlık savaşının meşruiyeti Öteki'nin olumsuzluğu derecesinde anlam kazanmıştır (Millas, 2006). Yunan ulusundan söz edilebilmenin nedeni bu alanda millet içinde asgari bir konsensüsün var olmasına bağlıdır. Zaman içinde ulusal kimlik alanında sürekli yeni arayışlar ve düzenlemeler olmakla birlikte, genel ve milli bir anlayış milletin sürekliliğini sağlamıştır. 'Biz' ve 'Öteki' kimliğinin ve bu alanda varsayılan farklılığın varlığı ile bu milletin varlığı iç içe geçmiş iki kavramdır.

Hem açıklayıcı hem de eğlenceli saydığım bir örnek bu alanda yardımcı olabilir. 1836 yılında yayınlanmış olan ve kız ve erkek çocuklarının eğitilmesini konu edinen bir okul kitabından bir şiirin bir bölümü şöyledir (Fournaraki s. 75):

Yunanlıların eşleri ve anneleri

Ve kahramanların kızları,

Artık Türk'ün boyunduruğu bitmiştir

Ve mutlu dönem gelmiştir.

Uykulu oturmayın

Eski barbar alışkanlıkla.

Açın gözlerinizi, davranın

Layık anneler olmaya çalışın...

Dikkat ama, gençlerin önünde

Barbar kelimeler kullanıp, edepsizce laflar

Etmeyin, [kaba] şakacıklar yapmayın

Çünkü [bilin ki] alışmışsınız bir kez,

Türklerin huylarıyla büyütülmüşsünüz... [2]

Burada şu söylemi görüyoruz: 1) Biz Yunanlıyız (Rumlar, Grekler değiliz) 2) Türkler yenilmiş, bağımsızlık kazanılmıştır, 3) Türkler kötüydü, bizi boyunduruk altında tutuyorlardı, 4) Artık mutlu dönemde yaşıyoruz, geride kalan dönem mutsuzluk dönemidir, 5) Eskiden yaptığınız gibi barbarca davranmayın. Barbar, uykulu, gözü kapalı olmayın. Dikkat edin ve bilin ki bütün kötü huylarınızı Türklerle birlikte yaşadığınız için edindiniz, 6) Şimdi hedef Ötekinin mirasından kurtulmaktır. Bu yönde ilk yapacağımız iş çocuklarımızı eğitmektir, 7) Özellikle de dilimizi Ötekinin etkilerinden arındırmak gerekmektedir. Sanıyorum bağımsızlığına kavuşan milletler hep buna benzer söylemler geliştirirler. Kısacası: Eskiden her şey kötüydü, güneş ufuktan şimdi doğar, dil devrimi yapmalıyız, uyuşukluğu aşmalı çok çalışmalıyız filan.

Ch. Koulouri'nin çalışmasına göre 1834-1914 yılları içinde tarihçi K. Paparrigopoulos'un geliştirdiği yeni Yunan ulusal mitosu okul kitaplarında egemen anlatı olarak yer eder. Bu tarihçi 19.uncu yüzyılın ortalarında Çağdaş Yunanlıların, Antik Yunanlıların devamı oldukları tezini 'Yunan olan Bizans' tezini ortaya atarak yaygınlaştırır. Bizans antik dönemle çağdaş dönemi bir birine bağlayan ve milletin süreklilik zincirini sağlayan halkadır. Bu tarihçiden önce milliyetçi Yunan söyleminde Bizans 'Yunan' sayılmamaktaydı. Tersine Rumları / Yunanlıları boyunduruk altında tutan yabancı bir siyasi güç olarak resmedilirdi.

Bu yüzyılda, özellikle yüzyılın ortalarından sonra Bulgarlar ve Türkler 'düşman' olarak gösterilirler. Yeni milli resmi tezde Ortodoks Kilise'nin rolü de son halini alacaktır: Kilise bağımsızlık savaşını desteklemiştir denecektir. Oysa ihtilalin hemen öncesinde ihtilali isteyenler ile Kilise arasında bir görüş ayrılığı vardı. Bu ayrılık, halen okul kitaplarında suskunlukla geçirilmekte ya da olay bütünüyle farklı anlatılmaktadır.

Okul kitaplarındaki milliyetçi söylem 1890'lı yıllarda ve hele Birinci Dünya Savaşı yıllarında 'Megali İdea' kapsamında doruğa erişti. Mesajların çocukların akıllarında daha iyi yer etmesini

sağlamak için bu okul kitaplarında sembolik bir dil kullanılmış, imajlar ve resim etkisi veren bir tiyatro dili kullanılmıştır (Koulouri 1988, s. 339). 1980'lere kadar Yunan okul kitaplarında demokratik anlayışa ve insan haklarına vurgu yapmak iradesi, milli olanın dışında farklı olan bir söylem geliştirmek kaygısı, hele milliliği sorgulamak ya da yaygın milli mitoslara karşı kuşkular doğurmanın işaretleri görülmez. Eleştirel bir bilinç görmek için 20'inci yüzyılın sonlarını beklemek gerekecektir. Bu eleştiri milli paradigmaya karşı bir tutum ile birlikte gelişmiştir.

Okul kitaplarına yöneltilen eleştiriler

Okul kitaplarının milliyetçi ve önyargılı yanını eleştiren ilk çalışmalar 1980'li yıllarda görülür. Alex is Heraclides

İngilizce olarak 1980 yılında Türk-Yunan ilişkileri kapsamında ve 1979 yıllarında Yunanistan'da okutulan kitapları ele alarak dile getirdiği eleştirisinde bu kitapların ulus-merkezci, öğrencilerde stereotipler oluşturan ve sonunda uluslar arasında uyumlu ilişkileri sağlamaktan uzak olduklarını göstermiştir. Bu metinlerde milli tarih taraflı bir biçimde anlatılmakta ve 'biz' denen tarafın hep haklı, Öteki ise hep haksızdır (Heraclides).

[3]

Nikos Ahlis de, 1983'te lise tarih kitaplarını ele alarak benzer sonuçlara varmıştır. Türkler örneğin, sürekli olumsuz yanları olan kimseler olarak gösterilirler. Yunanlılar ise hep üstündür. Ahlis, 'bizden' farklı sayılanı anlamaya çalışmak, onunla bir arada yaşama, işbirliğinde bulunma gibi anlayışlar bu kitaplarda bütünüyle eksik olduklarını yazmıştır (Ahlis).

1988 yılında iki ülkenin ilkökul kitaplarını karşılaştırmalı olarak ele alan bir çalışmam yayınlandı (Millas 1988). Bu çalışmada ve 1993'de Loris Koullapis'in hazırladığı ve Yunan ve Türk okul kitaplarını konu edinen yayınlanmamış lisans üstü çalışmasında aynı bulguları buluyoruz. Koullapis'in kelimeleriyle özetlersek, ulus-merkezci tarih yazıcılığı önyargılar ve stereotipler yaratmaktadır. Yunanistan'da Osmanlı geçmişi ile ilgili olarak doğru dürüst bir değerlendirme yapılmamıştır. [4] Bir birine karşı olan Türk ve Yunan milliyetçiliklerinin her biri her ne kadar biri birine hiç benzemediklerine vurgu yapsalar da, aslında birbirine inanılmaz derecede benzemektedirler (Koullapis).

Okul kitapları iyiye doğru değişiyor

Yunanistan'da ders kitapları son yirmi yılda birkaç kez değiştirilmiş ve bu değişiklik genellikle olumlu yönde olmuştur. Özellikle 1990'dan sonraki yıllarda bu değişiklikler hız kazanmıştır. Demokrasiye, insan haklarına, çok kültürlülüğe daha açık, içe kapanıklığa daha mesafeli kitaplar, hem ülkenin iç dinamiklerinin, ama özellikle Avrupa Birliği gerçeğinin bir sonucunda ortaya çıkmıştır. UNESCO gibi kuruluşların eleştirileri ve teşvikleri, ülke içinde yükselen eleştirilerden daha etkili olduğu söylenebilir. Bu değişikliklerin ayrıntısına girmeden genel olarak söylenebilecekler, yeni kitaplarda saldırgan ve Ötekine karşı geliştirilen küçümseyici bir dilin artık kullanılmıyor olması, komşulara ve farklı olana karşı daha görgülü davranıldığıdır (Millas 1991, 1995). Özellikle komşu ülkeler ve başka milletlerle ilgili söylem büyük bir değişikliğe uğramıştır. Yabancı düşmanlığını besleyen görüşler ders kitaplarından çıkarılmıştır.

Önemli başka bir değişiklik 'bizim milletimiz' yani Yunan milletinin eskiden olduğu biçimde aşırı bir biçimde övülmüyor olması. Örneğin askeri sefer ve hareketler yalnız 'dünyaya uygarlığı yaymak' ya da 'barışı sağlamak' ya da 'haklı bir davayı gerçekleştirmek' için değil, çıkar ve kâr amacıyla yapıldığı da anlatılmaktadır. Osmanlı dönemi artık daha tarafsız bir dille yorumlanmakta, Ötekinin de kendini savunmak için savaşıma hakkı olduğu tanınmaktadır. Taraflar iyiler ve kötüler gibi safça bir biçimde ikiye ayrılmamaktadır. Türkler örneğin, iyiler olarak gösterilmese de, eskiden olduğu gibi artık 'kötüler' olarak da gösterilmemektedir.

Ama eksiklikler de hala vardır. Örneğin evrensel bir duyarlılık oluşturma kaygısı bu kitaplarda ağırlıklı olarak duyulmamaktadır. Kimi yorumculara göre değişiklikler yüzeyseldir. Milli kimliğin oluşmasının mekanizmalarına hiç değinilmemekte, bu kimlik sanki ezelden beri var olan bir özellik olarak gösterilmektedir. Başka türlü söylersek, milletler arasındaki ilişkiler konjonktürel değil, milli grupların özellikleriyle açıklanmakta, ya da en azından öğrenciler böyle bir sonuca vardırarak metinlerle karşılaşmaktadırlar. Özellikle tarihi yorumun zamanla ve ilgilinin kimliğine göre farklı olabileceği konusu bu kitaplarda işlenmemektedir. Kısacası çağdaş tarih yazıcılığının son yıllardaki kazanımlarının sonuçları bu okul kitaplarına henüz yansımamıştır (Millas 2001, s. 307-310).

Ama bu yeni kitap yazma işlevinden topluma varan en olumlu ve umut verici mesaj, eski kitapların yeterli olmadıklarının, hatta zararlı olduklarının artık anlaşılmiş olduğudur. Ancak bu 'zararın', okul kitaplarının tek üreticisi olan eğitim bakanlığınca tam olarak nasıl algılandığını söylemek kolay değildir. Zarar algılamasının kişiden kişiye değiştiğini varsaymak doğru olsa gerek. Kimileri

a) 'yabancıların' bu tür eğitimi beğenmediklerinden ülkenin eleştirildiğini ve bunun Yunanistan'a zarar verdiğini görüyor olabilir. Kimileri ise

b) milliyetçi söylemin öğrencileri yaratıcı düşünceden uzaklaştırdığına inandığından ve temelde pedagojik ve akademik nedenlerle karşıdırlar. Başkaları ve her halde daha küçük bir oranı

c) milliyetçi ideolojinin karşısında olduklarından bu kitaplara bütün olarak ve bir siyasi ilke sonucu karşıdırlar.

Her halükarda, son yıllarda okul kitaplarının köklü ya da kısmen değiştirilmesinin gerekliliği sık sık dile getirilmiş ve daha önemlisi bu yönde girişimler olmuştur. Bu değişiklikler hem Pasok (Panhellenik Sosyalist Hareketi) hem de Y.D. (Yeni Demokrasi) hükümetleri zamanında gerçekleşmiştir. Yöntem olarak kitapların hazırlanması atanmış akademisyenler tarafından ve yönetmenliklere göre yazılmakta, Eğitim Bakanlığına bağlı olan bir kurumca kontrol edildikten ve değişiklikler istendiğinde bu değişiklikler de yapıldıktan sonra okullara gönderilmektedir.

Ancak toplumun farklı kesimlerinden de bu okul kitapları konusunda, özellikle tarih kitapları konusunda görüş belirtilmektedir. Akademisyenler, siyasiler, iletişim kurumlarında çalışanlar, eğitimciler, kilise temsilcileri ve sıradan vatandaşlar yeni çıkan bir kitap konusunda kimi zaman lehte kimi zaman aleyhte yazılar yayınlıyorlar. [5] Bu yazılanlar toplum içinde bir baskı unsuru olarak çalışmakta ve ilgililer kimi zaman da bundan etkilenip ona göre davranmaktadırlar. Bu konuya daha aşağıda yeniden değineceğim. Şimdilik özellikle tarih kitaplarının, ulusal kimlikle doğrudan ilişkili olduğu için bütün önceki kitaplardan farklı bir rol oynadığını, farklı bir dikkatle izlendiklerini ve sık sık tartışma nedeni olduklarını söylemekle yetineyim.

Tarih okul kitaplarının yapısı ve eksiklikleri

Yunan okul kitapları son yıllardaki bütün olumlu yöndeki değişikliklere karşın hala ulus-merkezcidir. Yunanlılar ve tarihleri örneğin, okul tarih kitaplarının temelini oluşturur. Dünya tarihi ikincildir. [6] Yunanlıların hangi dönem içinde ele alınacağı ve bu dönemlerin nasıl

yorumlanacağı konusu kritiktir. Orta ve liselerde üçer ayrı ders yılında ele alınan temel dönemler ve konular şunlardır:

A) Antik Yunan - Mitolojiyi de içeren bu geçmişin kendisi kadar, çağdaş Yunan ile ilişkisi önem kazanmaktadır. 'Tarihin başlangıcı', antik Yunanlılarla ilişkiliymiş gibi ele alınmakta, bu döneme büyük önem verilmektedir. Bu eski Yunanlılar hep üstün ve önemli gösterilmektedirler. Ayrıca Antik Yunanca da edebiyat ve dil derslerinde 'dilimiz' kapsamında öğretilmeye çalışılmaktadır.

B) Bizans tarihi – Bu dönem de Yunan tarihinin ikinci büyük aşaması olarak ele alınır. Hıristiyanlık da bu dönemle ve Yunanlılığın bir tür ögesi olarak gösterilmektedir. Zaten Papatigopulos ile birlikte milli Yunan anlatımının kurucularından sayılan Spiridon Zambelyos 1850'lerde hala kullanılan 'Yunan-hıristiyanlığı' (Elino-hristyanizmos) terimini kullanmıştı. [7] Yani Yunanlılık ve Hıristiyanlık bir bütünmüş gibi algılanmaktadır. Bizans'a karşı en büyük tehdit ise Müslüman Araplar ve Türklerdir (Osmanlılara Türk denmesi Yunan söyleminde çok yaygındır). Bizans'ın sonuna neden olan ve Yunan topraklarını '400 yıl' işgal edenler de tabii 'Türklerdir'.

C) 1821-1830 Yunan Bağımsızlık Savaşı ve sonraları – Çağdaş Yunan tarihi sayılan bu dönem ise, aşağıda anlatılacağı gibi, en sorunlu dönemdir. Bu dönemin yorumunda komşular ile ilişkiler, komşuların 'karakteri', yeni milli devletin özelliği ve bu devletin içinde yaşayan vatandaşların tanımı, kilisenin milli tarihteki yeri ve buna katkısı gibi konular bu dönemle ilgilidir. Bütün bunlar da demokrasi, insan hakları, pratik vatandaşlık sorunları, Öteki sayılana karşı toplumsal refleksler ile doğrudan ilişkilidir.

Yunan milliyetçiliği bu üç dönemle ilgili geçmişin yorumunda kendini duyurur. Bir milli devlet içinde milliyetçiliğin resmi eğitimde de var olması şaşırtıcı sayılmamalıdır. Ama tartışmaya açık konu bu 'milliliğin' türüdür. Zaten son yirmi yılda okul kitaplarında gözlenen değişiklikler de milliliğin aşılması olarak değil bazı vurguların değişmesi olarak görülmelidir. Bu milliliğin özelliklerine ve okul kitaplarına yansımalarına daha yakından bakmak gerekmektedir. Bunu yaparken akademik çevrelerde egemen olan – ama henüz kitlelere mal edilmemiş – çağdaş 'millet' yorumlarıyla kıyaslamalar yapıldığında söz konusu kitapların milliyetçilik kapsamındaki eksiklikleri daha iyi anlaşılacaktır.

En önemlisi, günümüzde akademik alanda kabul görmüş olan 'millilik' yorumu bu kitaplarda bütünüyle eksiktir. Milli devletin ve milletin çağdaş bir kategori olduğu ima yolu ile bile öğrencilere hissettirilmemektedir. Yunan milleti antik dönemden bugüne kesintisiz bir süreklilik içinde varmış gibi gösterilmektedir. Öğrencilerce de Yunan'ın karakteri de – ki iyi, üstün, yaratıcı, dürüst, kahraman vb.dır – benzer bir süreklilik içinde algılanmaktadır. Sonunda genç kuşaklar yalnız Yunanı bu biçimde değil, bütün ulusları da eskiden bugüne süregelen ve belli bir karaktere sahip olarak bellemektedirler. Başka türlü söylersek, öğrencilerin millet anlayışı, zaman içinde değişmeyen bir topluluk olarak şekillenmektedir.

Bu görüşün zamanımızda geçerli olan 'bilimsel' anlayışla uyuşmaması bir yana, asıl zararlı yanı ırkçı bir yanı olmasıdır. İrkçidir çünkü nihayette milletlerin değişmezliğine dayanan bir anlayıştır. Yunanlılar geçmişten bugüne olumluysalar ve gelecekte de öyle olacakları öğrencilerin algılamasında egemen olursa, aynı mantığı başka milletler için de geçerli sayacaklardır. Yani olumsuz olarak resmedilen komşu bir millet de, aynı anlayışla, geçmişe ve geleceğe doğru olumsuz var olacağı da varsayılacaktır. Yunan milletinin değişmezlik kazanması demek, bütün milletlerin aynı kıstasla değerlendirilecektir demektir. Öğrencilere tuhaf bir tarih ve millet perspektifi ve modeli benimsetilmektedir. İrkçi boyut bu değişmez millet anlayışında yatmaktadır. Kısacası, 'süreklilik içinde millet' anlayışı milli stereotipler oluşturan bir anlayışı doğurur

Ayrıca kimlik sorunu da aynı nedenden çok sorunludur. Milli kimlik konjonktürel ve yeni değil de, milletin değişmez bir özelliği sayılması yanlış olması bir yana, bütün tarihin bir milletler tarihi ve milletler çatışması olarak görülmesine neden olmaktadır. Osmanlı'nın 'Türk', Bizans'ın 'Yunan' sayılması bu anlayıştan kaynaklanmaktadır. Malazgirt muharebesinin bir Türk-Yunan savaşı gibi algılanması da bu çarpık ve sözde tarihin derinliklerinden bugüne varan 'millet' anlayışından doğmaktadır. Barışla barışamamanın bir nedeni millet'e verilen bu anlamla da ilgilidir. Çağdaş tarih yazıcılığında çoktan aşılmış olan bu tür yorumlar bu okul kitaplarında baştan sona egemendir.

Din ve dil konusu da bu kitaplarda problemlidir. Dinler milletlerin bir ögesi olarak ele alınmaktadır. Örneğin Yunanlılar, tarih içinde her zaman Yunanca konuşan ve 'genellikle' Ortodoks Hıristiyan olan bir topluluk olarak sergilenmekte, günümüzde ana dili Türkçe olan, çok farklı dinlere inanan, yada hiçbir dine bağlı olmayan Yunanlıların var olduğu hiç belirtilmemektedir. Bu kitaplarda 'vatandaşlık' kavramı hiç işlenmemekte, Yunanlılık tarihi bir özellik olarak sunulmaktadır. Oysa günümüzde, her ülkede görülen etnik, dil, din, inanç farklılıkların Yunanistan'da da bulunmasının yanı sıra ülkede %10 oranında çoğu çalışmak için ülkeye gelmiş yabancı da bulunmaktadır. Bunların çocukları Yunan vatandaşlığına da geçerek Yunan okullarında okumaktadır. Bütün bu 'farklı' kimselere anlatılan 'Yunanlılık' kuşkusuz onları dışlamaktadır.

Bu tür bir eğitim çerçevesi ve bu tür okul kitapları çağdaş bir toplumun ihtiyaçlarına cevap vermemektedir. Milliliğin bu tür bir tanımı ve tanıtımı toplumsal bütünlüğe katkısı olmamakta, uzun sürede tam istenenin aksini yaratmaktadır: vatandaşlar arasında farklı derecede Yunan olan vatandaşlar yaratılmaktadır. Dili, dini, geçmişi ile tam Yunan olanlar ve ikinci kategoride olanlar.

Eğitim bakanlığının yönetmenlikleri

Eğitim bakanlığı okul kitapları ile ilgili olarak yönetmelikler ve hazırlanmalarında kullanmak üzere direktifler yayınlamaktadır. Bunlar ilk okuyuşta olumlu ve değerli direktifler olarak görülürler. Ancak dikkatle incelendiğinde suya sabuna dokunmadan eskinin sürdürülmesine olanak sağlayan ve her türlü yoruma açık kurallardan oluştuğu anlaşılır. Şu cümleleri örnek olarak sunuyorum.

Tarih dersinin genel amacı tarihsel düşünce ve tarihsel vicdanın gelişmesini sağlamaktır... Tarih milli ve kültürel mirası korumaya ve ilerletmeye yönelik olumlu bakış açısı sağlar... Tarih dersinde farklı dönemlerin gelişmeleri arasında bağlantı kurulur. Toplulukların sosyal, kültürel, dini ve milli evrimleri anlaşılır... Tarih dersinin amacı kültürel, dini ve başka farklılıkların demokratik bir toplumda temel bir hak olduğunu anlamamıza yardım etmektir ... Tarih dersiyle barış içinde birlikte yaşama, birbirini anlama ve halkların beraber gelişmesinin önemi anlaşılır... Geçmişin yardımıyla, şimdiki zamanın anlaşılması sağlanır, sorumlulukla gelecek planlanır... Farklı kültürlerin dünya kültürüne sağladığı katkı incelendikten sonra farklılığa saygı öğretilir... Tarih dersinin bir amacı, Dünya tarihine de göndermelerle Yunan halkının antik dönemden bugüne yaşamını öğrenmektir. Tarih dersinde Yunan milletinin Dünya uygarlığına katkısı öğretilir.

Hemen anlaşılacağı gibi bu soyut laflarla kitaplardaki uygulama arasında pek ilişki yoktur. Ne farklılık öğretilmekte, ne insanlık tarihi tarafsız anlatılmaktadır. Dolayısıyla öğrencilerin aklında 'Yunan milletinin Dünya uygarlığına katkısı' dışında pek bir şey kalmamaktadır. Ama daha önemlisi bu yönetmeliklerde tarihin göreceliği konusunda tek bir kelimenin bulunmamasıdır. Bu görecelik vurgulanmadan da ne kendi inancımıza kuşku duyulabilir ne de Ötekine farklı bakmanın gerekliliği öğretilebilir.

Bu yönetmelikler resmi tarih öğretiminin ne düzeyde olduğunun güzel bir kanıtıdır. Tarih yazıcılığında son yıllarda kat edilen yol konusunda hiçbir şey söylenmiyor. Millet, ulus-devlet, milli kimlik, metin analizinin farklı okuyuşları konusunda hiçbir bilgi ve hele öneri bulunmuyor. Sonunda pratikte, bir şey ifade etmeyen ve kitapları yazacaklara yeni ve çağdaş bir açı sunmayan çekingen, temel amacı olası eleştirileri önleyecek, her yoruma açık cümlelerdir bunlar.

Gerek duyulan paradigma değişikliğidir ... ve buna direnç odakları

Okul kitaplarının günümüzün tarih yazıcılı düzeyine erişmesi ve gerçekten 'çağdaş' olması için bir paradigma değişikliğine gerek vardır. Milli ya da milliyetçi anlayış terk edilip akademik dünyada kabul görmüş tarih yazıcılığı paralelinde kitaplar üretilmelidir. Bu kitaplarda millilik aşılacak, millilik denen tarihsel olay anlatılacaktır. 'Milletimizin' dünya kültürüne katkıları değil, dünya kültürünün halkları nasıl etkilediği işlenecektir. Yalnız zaferlerimiz ele alınmayacak bu zaferlerin bize ve Ötekine ne tür bir bedele mal olduğu da hatırlatılacaktır. Ne denli eski bir millet olduğumuzu değil, bütün milletler gibi ne denli yeni olduğumuz dile getirilecektir. Tarih biliminin her zaman tarafsız yorumlardan oluştuğu, bu zafiyeti aşmak için tarihe milli tarih olarak değil, insanlık tarihi olarak bakmamızın gerekliliği gençlere öğretilecektir.

Paradigma değişikliği derken bu tür bir ileri adımı kastediyorum. Bunu şu ana kadar beceren ülkeler çok azdır. Benim bildiğim Fransız ve Almanların ortak hazırladıkları ve yakın tarihle ilgili okul kitabıdır. İkinci bir örnek Kuzey Kıbrıs'taki Türk okul kitapları girişimidir. Araştırmacı Yannis Papadakis'e göre bu okul kitapları örnek bir paradigma değişikliği örneğidir (Papadakis).

Ancak değişikliğe direnç odakları vardır. Yunanistan'da okul kitaplarının değişmesi konusunda direnç siyasi ve ideolojiktir. Bir örnekle durumu daha somut kılalım. 2006 yılında Maria Repusi yönetiminde İlkokul 6'ncı sınıf için hazırlanan tarih kitabı ancak bir yıl okutulabildi. Bu kitabı destekleyen Eğitim Bakanı (bayan Maryeta Yanaku) 2007 seçimlerinde millet vekili bile seçilemedi. Yeni bakan kitabı okullara yollamadı ve 2007-2008 okul yılında daha eski bir kitabı okuttu.

Bu yasaklanan kitap eskilerine göre oldukça farklıydı. Milliyetçi paradigmayı yeniden üretmiyordu. Örneğin belki ilk kez Türk ve Türkiye konusunda bu denli ölçülüydü. Ama en başta o zamanın Atina Başpiskoposu Hristodulos bu okul kitabını beğenmedi, yeterince milli ve dini bulmadı. Sert bir dille eleştirdi. (Bu Başpiskopos kısa bir süre sonra kanser oldu ve yine çok kısa bir sürede öldü). Bu kitapta öteki uluslar aşağılanmıyordu, yalan yanlış tarihi 'geçeklerle' kötülenmiyordu. Örneğin, 'gizli okul' mitosu kitaba dahil edilmemişti. Bu milli mitosa göre Yunanlı çocuklar Osmanlı yönetimi döneminde – kendi dillerinde eğitim yasaklandığından – gizli çalışan okullarda eğitim görmüş. Çağdaş Yunanlı tarihçiler (örneğin 1950'lerde Y. Kordatos ve 1999'da A. Angelu) bu okul meselesinin uydurulmuş milli bir masal olduğunu kanıtladılar ama okul kitapları tarihçilerin gerisinde kalmıştı. Yeni kitapta Osmanlılar döneminde Yunanlıların 'dillerini ve dolayısıyla kimliklerini koruma haklarına sahip olduklarını' okuyoruz.

Bu kitaba karşı çıkanların arasında Yunan kilisesinden başka kendilerine 'yurtsever' diyen bir (tür ulusalcı) kesim ve vardı. Sonunda kitap olayı oldu. Eleştirenler ve savunanlar iki cephe oluşturdular. Tabii konu 'Türk imajı' değildi, kavganın özünde Yunan kimliği ve onunla doğrudan ilişkili olan geçmişin algılanışı yatıyordu. Kiliseyi en fazla rahatsız eden, Yunan bağımsızlık savaşında kilisenin rolüne vurgu yapılmadığıdır. Milliyetçileri rahatsız eden ise hamasi edebiyat yapılmıyor olmasıydı. Kilise toplum hayatına karışma meşruiyetini kaybetmekte olduğunu sezmektedir. Ulusalci kesimin kaygısı daha karmaşık. Onlar kimliklerini, yani 'ne olduklarını', tarih içinde 'ne yaptıklarıyla' tanımlamaktadırlar. İnanmak istedikleri, tarih içinde millet olarak hep birlik içinde bulunmuş oldukları, çok acı çektikleri ve fedakarlıklara katlandıkları için egemenliği 'hak ettikleri' yönündedir. Bu bağlamda Öteki de önemli bir rol üstleniyor. Öteki kötü olmasa bu yapılanlar nasıl haklı ve meşru olacak? Milliyetçilere göre tarihi gerçeklere daha yakın ve çelişkiler içermeyen çağdaş yorumlar kimlik düzeyinde tehdittir. Ayrıca dünya görüşleri ve uluslararası anlayışları da Balkan Savaşları döneminden kalmadır: komşulardan sürekli bir tehdit algılıyorlar ve gençleri savaş meydanına çıkacakmışçasına hazırlamak istiyorlar. Kahramanlık, kötü Öteki, çok acı çektik söylemi böyle bir amaç için araçtır. Hayali ve abartılı kahramanlıklardan da kendilerine bir pay çıkardıkları göz ardı edilmemeli.

Parlamento seçimlerinin yaklaştığı bir dönemde ve olası oy kaybını göz önüne alan hükümet sonunda geri adım attı. Ama soldan merkez-sola bütün muhalefet de kararlı bir ses

yükseltemedi. Toplumun dindar ve milliyetçi kesiminin desteğini kaybeder diye kaygılanmıştı.

Okul kitapları konusunda çabalar demokratik bir mücadeledir

Tarihin ve milli kimliğin yeniden tanımlanması, baştan anlamlandırılması ve toplumca içselleştirilmesi hem sosyal psikolojik dirençlerden ama güç dengeleri karşılığından da etkilenmektedir. Dolayısıyla ders kitapları sorunu ve 'geçmiş', akademik bir sorundan çok siyasi bir olaya dönüşmektedir.

M. Repusi'nin hazırladığı okul kitabı olayı aydınlatıcıdır. En başta okul kitapları sorununun teknik bir olay olmadığını görüyoruz. Çağdaş tarih anlayışına uygun kitap oluşturacak kadrolar ülke içinde vardır. Bu alanda donanımlı tarihçiler eksikliği yoktur. Sorun siyasi ve ideolojiktir. Toplum içindeki siyasi güç dengeleriyle ilgilidir. Bunun çaresi ise hiç de kolay değildir. Demokratik toplumlarda tepeden ve zorla uygulamalara gidilemeyeceğine göre, çağdaş tarih anlayışının okul kitaplarında da yer alması için, en azından Yunanistan'da, kamu oyunun, yani seçmenin ikna edilmesi gerekmektedir. Bu da zaman gerektiren bir durumdur.

Ama başka alternatif de yoktur. Yunanistan'da aydınlar, eğitimciler, tarihçiler ve onlara destek veren siyasiler bu yolda çaba göstermektedirler: kamu oyunu aydınlatmaya ve ikna etmeye çalışmaktadırlar. Sözünü ettiğim Maria Repusi'nin kitabı örneğin, şu anda özel olarak bastırılmış, Eğitim Bakanlığının itirazlarına karşın, kitapevlerinde satılmaktadır. İsteyenler satın alıp çocukları için referans kitabı olarak kullanabilmektedirler. Kitap kamu oyunun görüşüne açıktır.

*

EK

İkinci bir örnek vermek istiyorum. Yunanistan'da Batı Trakya Türk azınlığının okul kitapları konusundaki bir girişimden söz edeceğim.

Son yıllarda Yunan ulus-devletinin sıkıntılarından biri, ülke içinde azınlıkta olan, yani kültürel ve etnik açıdan farklılık sergileyen bir grubun eğitim sorunudur. Bu grubu 'kazanmak' istemekte ama bunu başaramamaktadır. Asimile etmeye kalkıştığında tepkiler doğmaktadır. Kendi yurttaşlarının başka bir devlete, yani Türkiye'ye bağımlı olmasını da istememektedir. Bocalamaktadır. Yurttaşlarını yabancı gibi ele aldığına hem dünyanın tepkisiyle hem de bu grubun tepkisiyle karşı karşıya gelmektedir. Her girişiminin mahkum olduğunu görmekte, buna sinirlenmekte, korkmakta ve arada kararsızlık içinde, azınlıkça baskı gibi algılanan yollar da denemektedir.

Azınlığın kullanacağı okul kitaplarını kimin hazırlayacağı konusunda sürtüşmeler vardır. Halen azınlık okullarında kullanılan kitaplar kısmen Öteki ülkedeki bakanlıkça hazırlanmakta ve onay alındıktan sonra, ve karşılıklılık ilkesine göre, ülke içinde kullanılabilirler. Yani sonunda, azınlıkların okul kitapları iki devletin merkezi otoritelerinin değerlendirmesine ve kararına göre oluşmaktadır.

Ancak bu yıl farklı bir yöntemi gündeme getiren bir girişim görüyoruz. *Türkçe Kitabımız – Batı Trakya'nın Edebiyatı, Gazete ve Dergi Metinleri* adlı yeni bir okuma kitabı hazırlandı. Bu kitap Avrupa Birliği'nin desteklediği ve Yunanistan Eğitim Bakanlığı için yürütülmekte olan bir programın kapsamında bir pilot çalışma örneği olarak ortaya çıktı. Bu kitap Mart ayında Yunanistan Eğitim Bakanlığı'na sunulmuştur. İlgili mercilerin onayını alması durumunda Batı Trakya'da 'çoğunluğun' devlet okullarında kullanılacaktır. Azınlık okullarında da yardımcı kitap olarak ya da bu okulların kütüphanelerinde referans kitabı olarak bulundurulabilir. Kitapta bazı uyarlamaların ve değişikliklerin yapılması da istenebilir. Başka bir olanak kitabın onay almaması. Bu durumda kitap, Repusi'nin kitabı ile olduğu gibi özel bir çalışma biçiminde yeniden basılabilir ve piyasaya sürülebilir.

Kitabın önsözünden bir pasaj aktarıyorum:

'Bu kitabın beş özelliği var:

Birincisi, ilk kez Batı Trakyalılar (İstanbul Rum azınlığından olan iki kişi ile birlikte) kendileri için bir okul kitabı hazırlamıştır. Sonuç, azınlığa saygı anlamına gelen bir oluşumdur ve ayrıca bu alanda çok eskilere uzanan iki başlı bir bağımlılıktan kurtulmanın bir adımı olarak görülebilir.

İkinci özellik, kitapta yer alan bütün metinlerin Batı Trakya azınlığının Türkçe yazmış oldukları metinlerden oluşması. Kırk sekiz Batı Trakyalı yazar, ozan ve aydının eserlerini buluyoruz bu kitapta.

Üçüncü özellik, kitabın Batı Trakya'da Türkçe olarak yayınlanan gazete ve dergilerin hemen hepsinden derlenmiş metinler (haber, yorum ve edebiyat metinleri) içermesi. Yani kitap azınlığın kültürel dünyasının bir aynası konumundadır.

Dördüncüsü, her derste azınlığın kültürel dünyasını ve tarihi mirasını yansıtan fotoğrafların bulunmasıdır. Bir medrese, bir cami ya da bir okul fotoğrafı kitabı okuyanların çevreleriyle daha sağlıklı bağlar kurabilmelerini sağlayacaktır.

Beşinci özellik ise yazarların azınlıktan olmasının kaçınılmaz bir sonucu olarak ortaya çıkıyor: Metinlerin Batı Trakya gerçeğine, günlük yaşamına, geleneklerine, sorunlarına vb. yakın olması, bunlarla ilişkili olması ve bunlara sevgi ve anlayışla yaklaşmasıdır.

Kitabın özelliklerine daha yakından baktığımızda bir kısır döngünün aşılmasında nasıl bir işlevi olduğu daha iyi anlaşılır. İki devlet kitapları kimin hazırlayacağı konusunda yıllarca kavga etmektedir. Tek akıllarına gelmeyen, ilgililere, yani kitabı kullanacak olanlara danışmak olmuştur. Bu girişimin amacı bu eksikliği elden geldiğince aşmak olmuştur. Bundan böyle, 'bu insanlar kendi okul kitabını hazırlayamazlar' denemez. Bu girişimin yalnız teknik bir sorunun aşılması anlamında anlaşılması gerekir. Asıl büyük başarı Batı Trakya Türklerinin bundan böyle kendilerine olan güvenlerinin artmış olacağıdır.

Türkiye ve Yunanistan eğitim bakanlıklarının bu girişimi kendi alanlarına bir müdahale olarak algılamaları hiç şaşırtıcı değil. Bugüne kadar bazı insanlara sormadan ve hesap vermeden onlara okuyacakları kitabı sunmuşlardır. Şimdi farklı bir öneri ile karşı karşıyadırlar: 'biz kendi kitabımızdan çok hoşnutuz' derlerse ne olacaktır? Açıkça 'hayır, siz bu konuda karar veremezsiniz' mi denecektir?

Bu örnekte de görüleceği gibi okul kitabı hazırlama olayı siyasi ve ideolojik bir olaya dönüşmektedir. Bu kitap konusunda pratikte ne olacağı aşağı yukarı öngörebiliriz. 'Kendi eğitiminizde söz sahibi olmanızı içimize sindiremiyoruz' demenin ne kadar zor olduğunu herkesin bildiği için, herhalde bu projeyi ve projenin temsil ettiği anlayışı önlemek için dolaylı yollar denenecektir. Kitapta kusurlar ve eksiklikler bulunacaktır, ilerde daha uygun yazarlar bulunana kadar eski yöntem süregelsin denecektir. Kırk yıl önceki anlaşmalar hatırlatılacaktır. Bu anlaşmalar değişmez ve tartışılmaz tabular gibi sunulacaktır. Yani iş yokuşa sürülecektir.

Kısacası okul kitapları konusu ve girişimleri son analizde siyasi ve ideolojik bir eyleme kaçınılmaz olarak dönüşmektedir.

*

KAYNAKÇA

Ahlis, Nikos. *Orta ve Lise Okullarında Okutulan Tarih Kitaplarında Komşu Halklar: Bulgarlar ve Türkler*, Selanik: Adelfi Kiriakidi, 1983. (Yunanca).

Fournaraki, Eleni. *Ekpedefsi ke Agogi ton Koritsion (1830-1910) [Kızların Eğiti ve Ahlak Dersi]*, Atina: İstoriko Arhio Elinikis Neoleas, 1987.

Heraklides, Alexis. 'Socialization to Conflict – A case study of the national historical ingroup-outgroup images in the educational system of Greece' *Epitheorisi Kinonikon Erevnon*, no. 38, 1980.

Koullapis, Loris. *Yunanistan ve Türkiye okul kitaplarında Osmanlı tarihinin yazımı - iki karşı milliyetçiliğin benzer ve farklı yanları*. Aslı Almanca olan yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Ludwin-Maximillians Universitat, Münhen, 1993.

Koulouri, Christina. *Dimensions ideologiques de l'historicite en Grece (1834-1914)*, Paris: Peterlang, 1991. (Birinci baskı: Yunanca ve 1988 tarihli).

Millas, Herkül / İraklis. 'Türk ve Yunan okul kitapları Öteki konusunda ne diyor' (Τι γράφουν τα τουρκικά και τα ελληνικά σχολικά βιβλία για τον Άλλο), Atina: Eleftheretopia gazetesı, 24/2/1988.

----. 'History Textbooks in Greece and Turkey', Londra: *History Workshop*, İlkbahar 1991 (No. 31) dergisinde.

----. 'İlkokul Kitapları', *Türk Yunan İlişkilerine bir Önsöz* adlı kitapta, İstanbul: Kavram, 1995.

----. *Εικόνες Ελλήνων και Τούρκων - σχολικά βιβλία, ιστοριογραφία, λογοτεχνία και εθνικά στερεότυπα*

'
(*Yunan ve Türklerin
İmajları – Okul kitapları, tarih yazımı, edebiyat ve milli stereotipler*),
Atina: Alexandria, 2001.

----. 'Tourkokratia: History and the Image of Turks in Greek Literature' in *South European Society and Politics*, Routhledge, Volume 11, Number 1, March 2006.

Papadakis, Yannis. *History Education in Divided Cyprus. A comparison of Greek Cypriot and Turkish Cypriot Schoolbooks on the History of Cyprus* , Report of Prio
Cyprus Center, 2/2008.

Herkül Millas'ın 'İnsan Hakları, Eğitim ve Ders Kitapları Araştırmaları Uluslararası Sempozyumu – II'deki konuşmasının özetidir (İstanbul, 29–30 Kasım 2008).

Özet

Yunanistan'da Okul Kitapları ve Milliliğin Türü

(The Textbooks of Greece and the Type of Nationhood)

Yunanistan'da ders kitapları son otuz yılda birkaç kez değiştirilmiş ve bu değişiklik genellikle olumlu yönde olmuştur. Demokrasiye, insan haklarına, çok kültürlülüğe daha açık, içe kapanıklığa daha mesafeli kitaplar, hem ülkenin iç dinamiklerinin, ama özellikle Avrupa Birliği gerçeğinin bir sonucunda ortaya çıkmıştır. Özellikle komşu ülkeler ve başka milletlerle ilgili söylem köklü bir değişikliğe uğramıştır. Yabancı düşmanlığını besleyen görüşler ders kitaplarından çıkarılmıştır.

Ancak Yunan devletinin kuruluşunda temel sayılmış olan ulusal mitos ve buna bağlı sayılan geleneksel anlayışlar hala terk edilmemiştir. Tutuculuk özellikle tarih kitaplarında daha belirgindir. Çağdaş bir millet tanımı ve bu tanımla uyumlu bir geçmiş henüz bu ders kitaplarında yer almamıştır. Bu alanda bir yeniliğin sağlanması için aynı zamanda köklü bir paradigma değişikliği de paralel yürütülmelidir. Değişikliğe en büyük direnç on yıllardan beri eğitim, basın, edebiyat vb. gibi alanlarda tekrarlanmış ve toplumun inancına dönüşmüş olan anlatılarla ilgili konulardadır. Bu inanca, bir tarih yorumuna dayanan milli kimlik de denebilir. Yani ders kitaplarının değişmesi, bir yerde, milli kimliğin de revize edilmesi ve daha çağdaş bir içerik kazanması anlamını da taşımaktadır.

Tarihin ve milli kimliğin yeniden tanımlanması, anlamlandırılması ve toplumca içselleştirilmesi hem sosyal psikolojik dirençlerden ama güç dengeleri karşılığında da etkilenmektedir. Geçmişin yeni bir yorumu kimlikle, gurur ve güven sağlayan yaygın inançlarla, ama bazı kurumların saygınlığı ile de ilgilidir. Örneğin ders kitaplarının haklarında ne yazacağı, kiliseyi, devleti temsil edenleri, bazı toplumsal sınıfları, yabancı ülkelerin etkisinde siyaset yapmış tarafları ve güçleri doğrudan ilgilendirmektedir. Dolayısıyla geçmişle kendileri arasında gerçek ya da hayali bir aidiyet kuran bu tür toplumsal güçler ders kitapları konusunda ilgisiz

kalmamakta ve bu alanda ağırlıklarını koymaya çalışmaktadırlar.

Dolayısıyla ders kitapları sorunu ve 'geçmiş', akademik bir sorundan çok siyasi bir olaya dönüşmektedir. Daha çağdaş, dengeli ve günümüz akademik standarda uyumlu ders kitapları hazırlamak, teknik olarak Yunanistan'da kolaydır. Bunu sağlayacak bilgi birikimi ve gerekli personel vardır. Sorun, siyaset ve toplumsal konsensüs alanındadır. Son on yıllarda ve özellikle Avrupa Birliği projesi çerçevesinde 'millilik' de içerik değiştirmektedir. Başka türlü bir millilik söz konusudur ve bu değişikliklerin doğum sancıları toplum içinde duyulmaktadır. Demokratik toplumlarda Sezarlara ve sezaryene yer olmadığına göre bu doğum sürecine katlanmaktan başka bir çarenin olmadığını, sabırsızlara kötü bir haber olarak iletmek gerekmektedir.

*

[1] Referanslar için metnin sonundaki Kaynakça'ya bakınız.

[2] Ελλήνων σύζυγοι και μητέρες/ και των ηρώων θυγατέρες,/ τώρα των Τούρκων ζυγός παρήλθε/ και μακαρία εποχή ήλθε./ Λοιπόν μη κάθεστε κοιμισμένοι/ ως πρώτα βάρβαρα μαθημένοι./ Αλλά κυττάζετε, προσπαθήτε/ μητέρες άξια να φανήτε./ ... Προσέχτ' όμως να μη λαλήτε,/ εμπρός στις νέας και φλυαρήτε,/ βάρβαρους λέξεις και ομιλίας,/ αχρείους λόγους κ' ευτραπείας./ Διότι είσθαι συνειθισμένοι/ με Τούρκων ήθη αναθρεμμένοι...

[3] Türk okuyucular A. Heraklides'in Türkçe olarak yayınlanmış bir çalışmasına ulaşabilirler: *Yunanistan ve 'Doğudan Gelen Tehlike' Türkiye*, İletişim, 2002.

[4] Aslında bu eğilim Türk milli tarihçiliğinde de sezilir ama neden farklıdır. Türk tarafı bunu milli devlet öncesinin kötü, çağdaş Türkiye'nin iyi olduğunu kanıtlamak kaygısıyla yaparken, Yunan tarafı Türk egemenliğinin kötü, çağdaş Yunan devletinin iyi olduğunu göstermek yapmaktadır.

[5] Ordu mensuplarının okul kitapları konusunda görüş beyan ettiklerini hatırlamıyorum.

[6] İlkokul, ortaokul ve lisede öğrenciler üç kez şu konuları işlerler: Mitoloji, (Herakles'in yiğitliği, Truva savaşı, Odiseus gibi), Girit'teki Minos kültürü, Dorlar, Eolyalılar, İyonyalılar, antik Yunanda kent devletleri ve özellikle Atina ve Isparta, Büyük İskender, Roma, Bizans ve Osmanlı İmparatorluğu, Yunan Kurtuluş Savaşı, Yunan iç savaşı, I. ve II. Dünya Savaşı, Kıbrıs olayları ve Yunanistan'ın AB'ye girişi.

[7] Bu terimin 'Türk-İslam' terimine ne denli benzediğine dikkatinizi çekerim.